

Теоретичні засади дослідження акцентуованої мовної особистості

До такого мовного феномена, як *мовна особистість*, іноземні та вітчизняні науковці звернулися порівняно нещодавно. Втім, слід відзначити ґрунтовні дослідження цього питання в іноземній (Й. Л.Вейсгербер [3]) та вітчизняній (В. В.Віноградов [4; 5], Ю. Н.Караулов [9], А. Г.Баранов [1], Ю. В.Степанова [12]) лінгвістиці. При цьому маловивченою залишається аспект дослідження *акцентуованої мовної особистості* (далі – АМО).

До сих пір відсутнє чітке визначення АМО, а також критерії акцентуації. Саме тому запропоноване дослідження, яке має за **мету** уточнення трактування акцентуованої мовної особистості, аналіз різноманітних підходів до її вивчення та встановлення місця цього феномена в лінгвістичній площині, є досить актуальним. **Матеріалом** дослідження слугували теоретичні праці світових та вітчизняних науковців, які свого часу зверталися до вивчення мовної особистості або до особистісних процесів акцентуації.

Поняття мовної особистості є неоднозначним, зокрема, існують декілька підходів до його трактування. Саме тому, перед безпосереднім розглядом аспектів акцентуації мовної особистості, вважаємо необхідним навести сучасну дефініцію терміну мовна особистість.

Отже, під **мовною особистістю** може розумітися людина конкретного мовного простору, що виявляє себе у значеннях мовних одиниць та змістовому наповненні текстів [12: 1], або сукупність властивостей, що характеризують вербальну поведінку цієї людини, перетворюючи її на комунікативну особистість [9: 35]. В узагальненому сенсі мовна особистість трактується С. Г. Воркачовим як базовий національно-культурний прототип носія мови [5: 6]. Слід зазначити, що традиційно виокремлюються три **рівні** існування мовної особистості: вербально-семантичний, когнітивний та мотиваційний. Саме в площині когнітивного та мотиваційного знаходиться аспект актуалізації [9].

Початкові дослідження АМО розглядалися з психіатричної точки зору. В рамках цього підходу АМО трактувалася як різновид девіантної поведінки із мовленням як складовою цього процесу [11].

Сучасний погляд на АМО належить К. Леонгарду, автору праць з психіатричної лінгвістики. Він відмежував акцентуацію від суміжних психічних девіацій, перенісши цей процес в лінгвістичне коло. Саме його визначення процесу акцентуації вважаємо найбільш універсальним. Отож, згідно науковцю, процес **акцентуації** особистості є процесом посилення певних її рис, що вирізняє особистість серед інших, пояснює незвичайність та впливає на світосприйняття, процеси мислення, психічну рівновагу, особливості реакції, гармонійність існування, адаптацію, взаємодію із суспільством та, звичайно, мовлення [10; 7: 71]

Окрему проблему становлять критерії суто акцентуації мовної особистості та їх відмінність від виразного або стилістично маркованого мовлення.. Ключовим фактором їх розрізнення просто неординарної та акцентуованої особистості є акцентуація певних рис з трьох сфер буття людини: сфери інтересів і схильностей, сфери почуттів, волі та емоцій та асоціативно-інтелектуальної сфери.

У психолінгвістиці існує класифікація акцентуованих особистостей К.Леонгарда. За нею виділяються наступні **типи** акцентуованих особистостей:

- *Демонстративний або істеричний* тип, для якого притаманна схильність до свідомої брехні з метою уникнення труднощів або привертання до себе уваги;
- *Педантичний* тип, що характеризується увагою до дрібниць, чіткістю, охайністю та скрупульозністю;
- Тип із *стійкими афектами*, імпульсивними вчинками, необхідністю виразити свої почуття, надмірною емоціональністю, в основі якої найчастіше лежать бажання вихвалитися своїми досягненнями або мета підвищення свого авторитету в суспільстві;
- *Тривожний* тип, який піддається безпричинному страху;
- *Збудливий* тип, що керується у своїх вчинках керується не розумом, не логікою, а емоціями, почуттями, імпульсивними поривами. І ця нездатність стримувати емоційні пориви та повністю контролювати себе часто виходить за межі припустимого;

- *Емотивний* тип із надзвичайною чуттєвістю, людяністю, добродушністю та чуйністю;
- *Дистимічний* тип, якому притаманна серйозність, замкнутість у собі, асоціальність, часом депресивність та схильність до роздумів;
- *Гіпертимічний* тип, що відрізняється мінливістю, активністю та легковажністю ставлення до світу;
- *Афектно-лабільний або циклотомічний* тип, у якому зустрічаються почергово риси дистимічного та гіпертимічного типів;
- *Афектно-екзальтований* тип, у якого надмірна посилена реакція на навколишні зміни призводить до різкого чергування душевного стану [10].

Слід зазначити, що перелічені типи можуть поєднуватися або переходити один в інший під впливом зовнішніх обставин та рідко зустрічаються в інваріантному виді [10].

В межах іншої класифікації, критерієм якої є характер психічних проявів, виділяють **інтровертивні** та **екстравертивні** особистості, тобто особистості, що живуть за своїми уявленнями або за світосприйняттям, адже належність особистості до одного з цих типів впливає на виявлення їх психологічних особливостей *прихованим* чи *явним* чином відповідно, а також на ступінь та характер впливу навколишнього світу, на ціннісну значущість та змістове наповнення вербального рівня [10; 11].

Засобом та середовищем прояву та функціонування особливостей мовної рефлексії є індивідуальна картина світу, що може трактуватися як певна ментальна модель, домінуюча в когнітивній системі індивіда [13]. Ці знання можуть бути оформлені *тезаурусним* (засвоєним, загальним) або *наративним* (описовим, інтерпретованим) чином [8].

Крім того, вчені наголошують на логічному прямому зв'язку між типом та особливостями актуалізації особистості, з одного боку, та вербальними засобами її реалізації, з іншого. Зокрема, дослідник проводить паралель між (див. мал. 1):

Індивідуальна картина світу	Тип акцентуованої мовної особистості
Світла	Паранояльний
Темна	Збудливий

Сумна	Депресивний
Весела	Гіпертимічний
Гарна	Демонстративний

Малюнок 1

Наступним вектором в дослідженні АМО є доробки в галузі лінгвопрагматики. У цій площині процеси акцентуації мовної особистості впливають на вибір комунікативних стратегій та тактик, що реалізуються в мовному дискурсі. Зокрема, існують дві глобальні комунікативні стратегії дискурсивної поведінки:

- *репрезентативна*, що зображує немовні ситуації. Цей вид стратегії поділяється на репрезентативно-символічну та репрезентативно-іконічну відповідно до того, які засоби використовуються для зображення подій дійсності: мовні чи ні.

- *наративна*, тобто абстрагована мовна. Цей вид стратегії поділяється на об'єктно-аналітичну та суб'єктно-аналітичну відповідно до того, що є пріоритетом: об'єктивне зображення дійсності чи суб'єктивна оцінка автором дійсності [6: 235].

Таким чином, АМО підлягає всебічному науковому дослідженню, адже індивідуальні риси характеру, ступінь їх прояву та особливості акцентуації значною мірою впливають на мовну та мовленнєву поведінку особистості, спосіб організації та аранжування специфіки мовних ресурсів та індивідуальних особливостей. У зв'язку з цим перспективними представляються дослідження різних типів АМО, її індивідуальної картини світу та особливостей їх вербальної репрезентації.

Доробки, отримані в процесі цієї наукової розвідки, можуть бути використані для подальшого дослідження процесів актуалізації особистості, зокрема мовної особистості, та застосована для практичного аналізу особливостей акцентуалізації літературних або медійних мовних особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов А. Г. Семиотические разновидности дискурсии / А. Г. Баранов. – Тверь: Изд-во ТГУ, 2006. Режим доступу: http://tverlingua.ru/archive/002/02_4_02.htm

2. Беянин В. П. Основы психолингвистической диагностики. – М.: Тривола, 2000. – 248 с. Режим доступа: www.goldbiblioteca.ru/online_psichologiya/online_psistr4/357.php
3. Вейсбергер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вейсбергер. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
4. Виноградов В. В. К теории построения поэтического языка: учение о системах речи литературных произведений / В. В. Виноградов. – Поэтика: сборник статей. Временник отдела словесных искусств. – Ленинград, 1927. – 111 с.
5. Воркачѳв С. Г. Лингвокультуроология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачѳв. – М.: Филологические науки, 2001. - №1. – 72 с.
6. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. Учебное пособие / И. В. Пешков, Г. Н. Шелогурова. – М.: Лабиринт, 2001. – 125 с.
7. Гройсман А. Л. Медицинская психология: Лекции для врачей слушателей курсов последипломного образования. – М.: Магистр, 1995. – 176 с.
8. Знаков В. В. Тезауросное и нарративное понимание событий как проблема психологи человеческого бытия. – М.: ООО Исследовательская группа «Соцмальные науки», 2010. - №3. – 15 с.
9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
10. Леонгард К. Акцентуированные личности. – М.: Эксмо, 2001. Режим доступа: <http://www.e-reading.link/book.php?book=33638>
11. Личко А. Е. Акцентуации характера как концепция в психиатрии и медицинской психологии. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliothek_Buks/Psihol/Article/lichk_aks.php
12. Степанова Ю. В. Языковая личность и аспекты её изучения / Ю. В. Степанова. – Тюмень: Вестник Тюмен. Гос. Ун-та, 2012. - №1. – Режим доступа: <http://utmn.ru/docs/6102.pdf>
13. Туркина О. А. Индивидуальная картина мира и возможности воздействия на неё. – Минск: Белорус. Гос. Ун-т, 2008. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/21803/1/turkina_BMW_2008.pdf